

ԺԱՄԱՆԱԿ

ԿԱՆԴԵՍ ԿԱՅՐԵՆԱՆՈՒԷՐ

27 ԱՊՐԻԼ

2. ՏԱՐԻ 1868

(ԹԻՎ 139)

ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՆՓԱՏ ԸՆԴՈՐՈՐԵՐԸ ԵՎ ԲԱԺՆԵՐԿԱՐԳԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՆ ԽԱՐԵԼԻԱՆ Ծ ԱՐԺԱՆԻ ՍԷ ԶԵԿԵՆ ԽԱՆԻԼԻ:

ԴՆՈՐԵՆԻԱՆԻ ԼՐԱԳՐԱՅ ԾԱՌԵՆ ԺԱՆԴՆԱՆԻ ԺԱՅ Է: ԱՄԵՐԿԱՆԻՆԻՆԵՐԸ ԴԱՐՆՈՅՆ ԱՐԱՋԻՆ ԼՆԵԼԻՆ:

ԱՊՐԻԼ 12

Արդային տարեգրութեանց մէջ եթէ քանի մը նշանաւոր թուականներ ունինք, ահայց մէկն եղաւ նաեւ ապրիլի 12 թուականը:

Եթէ 1866 մարտ 20 ի թուականը հայ մարքերու վրայ տխուր տպաւորութիւն մը թողաւ, 1868 ապրիլ 12 թուականը այդ տրիւրութիւնը սփռաւ փարատեց, այլ և ժողովրդական յաղթանակ մը տարաւ, որ ընդհանուր Հայ ազգին բերկրալի ողջաններովն ընդունուեցաւ:

Դողմուրդն իր մեղիութիւնը փեարուար 17 ին թափեց և իր հանրագրովը երկու տարի յառաջ երաժ ջաւալի հարուածին դէմ բռնաբերով, անպատասխանատու փախութեան մը տղետալի հետեանքները երկամեայ փորձերով և վերջին անգիւրով ապացուցանելէն վերջը, իրաց փիճակին գարնանին համար իր Երեսփոխանութեանը դիմեց:

Արդային Երեսփոխանութիւնն ալ ապրիլ 12 ի նիստին մէջ, Ժողովրդեան բաղձնապահաման, բացարձակ մեծամասնութեամբ, իր իշխանութեան սահմանին մէջ իր սեփական իրաւանց տէր կեցաւ, և թէպէտ ուշ բայց արժանաւոր հատուցում մ'ըստացաւ իր պատւոյն:

Եղածն եղած է. մարտ 20 ր անդառնալի կերպիւ սրացաւ մեզմէ. բայց անոր տխուր իշխատակր պիտի մնայ արդային պատմութեան ջէերուն մէջ. անոր հետ յաւիտենական նախատինք մը պիտի մնար արդի Երեսփոխանութեան:

Թեան վրայ, եթէ ապրիլ 12 թուականը վրայ հասնէր: Արդարեւ բացումս. վերջն բուժել անհնար էր. բայց միւսանգամ այդպիսի վերջ բանալու տեղի և թոյլ չտալու հնարք մը դանել Երեսփոխանութեան գործն էր, և այդ պարտքն ալ մեր Երեսփոխանութիւնը խիստ յարմար պարագայի մը մէջ ամենամեծ վայելչութեամբ կատարեց ի մեծ գոհունակութիւն բոլոր հայ սրտերու:

Այստեղ հետեւ գործը կը մնայ Ժողովրդին:

Ապրիլ 12 ի նիստին մէջ երեք յանձնաժողովներ ընտրուեցան:

Ա. Վերաբնութեան յանձնաժողով. որուն անդամներն են

Յակոբեան	Եպիսկոպոս	Սեթեան
Խորէն	Եպիսկոպոս	Երանոսեան
Ռաֆայէլեան	Էֆէնտի	Օսեան
Պաւլոս	Գ.	Վարդէկեան
Սեթեան	Ս.	Բեթիւնեան
Խոստաարեան	Օ.	

Բ. Հիւանդանոցի հին ու նոր վիճակաց բնութեան յանձնաժողով, որուն անդամներն են

Սարգիսեան	Յ.	Էֆէնտի
Պրէնիկեան	Յ.	
Լիւնտեան	Պ.	
Բոյոբեան	Լ.	
Խոստաարեան	Օ.	

Գ. Տարբի յանձնաժողով, որ ապրիլ 3 ին ի Բ. Դուռն հրաւիրեալ քանի մ'արդայնոց խորհրդով կազմուած էր, և Երեսփոխանութեան վաւերացու, որուն անդամներն են

Ներսէս եպիսկոպոս

Բարունակ պէյ

Սինասեան Ս. Էֆէնտի

Լճանեան Պ. »

Փափաղեան Վ. »

Սահմանադրութեան վերաբնութեան յանձնաժողովին կազմութեան հետ երկու առաջարկութիւն ներկայացաւ, մէկը Սերփիէն Էֆէնտիէն, միւսը Սասիսի խմբագիր Իւթիւճեան Էֆէնտիէն: Առաջինը ըսաւ որ Վերաբնութեան յանձնաժողովն իր գործն աւարտելուն պէս, Սահմանադրութիւնն ուղղակի ներկայացնէ Բ. Գրան. երկրորդն ըսաւ որ Բ. Գրան չներկայացած նախ Երեսփոխա. նութեան ներկայանայ: Առաջինը ժամանակի կորուստ մը կը հաշուէր. իսկ երկրորդը ազգային Երեսփոխանութեան իրաւունքը կը ճանչէր, առանց որոյ Երեսփոխանութիւնը ոչ թէ օրէնագիր՝ այլ յանձնաժողովաց ընտրութեան ժողով մը կ'ըլլար: Երկուքին առաջարկութիւնները քուէի դրութեան, առաջինը՝ միայն առաջարկելու և օտար մը ընդունած երեւոյն, իսկ երկրորդը՝ բոլոր Երեսփոխանութիւնը:

Եր. խնդիրը թեւ ջերմ վիճարանութեան պիտի չտուած, բայց ըստ ինքեան մեծ արդիւնք մ'էր գործնաբար Երեսփոխանութիւնը: 1862 ին ալ երբ այսպէս Սահմանադրութիւնը ներկայացաւ Երեսփոխանութեան, միայն քննիչ յանձնաժողով մը կազմելու իշխողութիւն տրուած էր անոր, և այնպէս ալ եղաւ: Սահմանադրութիւնը Այստեքական բա. րեխնամ Առաւարտութեան վաւերացած գործն և տարւելէն վերջը մեր Երեսփոխաններն անոր ինչ ըլլալն իմացան: Աւր և որ երկրի մէջ այսպիսի բան մը տեսնուած է. ինչ է Երեսփոխանական ժողովի մը նշանակութիւնը, երբ անկաւ օրէնք շինելու օրէնքին վրայ կարծիք յայտնելու, ժողովութեան պէտքերը քննելու և ժամանակին հանգամանոց պատշաճեցնելու պաշտօնը չունենայ: Այս անգամ ալ առջի փորձն եղաւ. բայց ս'ըջափ փոխուած է ժամանակը. ս'ըջափ յառաջագի. մութիւն կը տեսնուի գաղափարաց և զգացմանց մէջ որ, ինչ որ 1862 ին ամենամեծ մասամբ և կատարեալ անտարբերութեամբ կ'ընդունուի, այսօր 6 տարի ետքը ամենամեծ մասամբ կը մերժուի: Եսանկ է ու պիտի ըլլայ ամեն ազգաց համար. փորձառութիւնը պիտի կրթէ ու օր ըստ օրէ բարեփոխման մեծ նախն ձեռնարկութիւն: Վեց տարի յառաջ ս'ը խօսքն որ իբրեւ պատգամ կ'ընդունուէր, այսօր առանց քննութեան և առանց վիճարանութեան բռնէն անցը. ներս քուէի անգամ չի գրուիր: Իրաւ է որ այս վիճակը պատգամախօսներու դժուարին և թերեւ անտանկն երկնոյ. բայց ի՞նչ հնար կայ. ժամանակին հարկն է որ պիտի գործադրուի:

Վերաբնութեան մասին Երեսփոխանութիւնն այս առաջին յաղթանակը կանգնելէն ետքը, անցաւ քննելու Հիւանդանոցի խնդիրը:

Սեր արգոյ ընթերցողները կը յիշեն թէ Փանոսեան Էֆէնտին փետր. 2 ին հրաժարու. կան տուաւ Հիւանդանոցի մատակարարութեան պաշտօնէն. փետր. 4 ին տեղի ունեցաւ 121 խղճալեաց ձիւն ձմեռ ատեն Հիւանդանոցէ արտուումը: Այս ցաւալն իրողութեան վրայ թէ՛ արգոյին և թէ՛ օտարացի թերթերը խիստ կծու կերպով խօսեցան, ս'ընց մէջ Սանդումէն ևս կը գտնուէր: Խառն ժողովը երբ մարտ 8 ին Երեսփոխանութիւնը ժողովի հրաւիրեց, Տեղեկագիր մը ներկայացուց Հիւանդանոցի վրայ. որուն մէջ Փանոսեանի սնորհնութեան, անձին և խմբագրութեան գէժ ծանր թշուառանոց ակնարկութիւնը ներկային: Այս Տեղեկագիրը բոլոր ազգային թերթերուն քննադատութեանց նիւթ եղաւ. և Փանոսեան Էֆէնտին ալ իբրեւ խմբագիր հասարակաց ատենակն առջի ինքզինքը ըստ արժանեցն պաշտպանեց: Բայց որովհետեւ Փանոսեան Էֆէնտին Երեսփոխան ալ է, և Տեղեկագիրն ալ Երեսփոխանութեան գիտադրութեան ներկայացած, հարկաւ պարտաւոր պիտի համարուէր Երեսփոխանութեան առջև ալ ի պաշտօնէ ինքզինքը արգարայնելու, և Տեղեկագիրն ծուռ և սխալ մատեն ուղղելու: Սերփիէն Էֆէնտին թերեւ ամիս ու կէս ետքը զգարով թէ Տեղեկագիրն այն մասը որ Հիւանդանոցի անցեալը կը նկարագրէ, բնաւ կարեւորութիւն և արժանաւորութիւն չունէր Երեսփոխանութեան ներկայանալու. կամ թերեւ փորձելով որ Երեսփոխանութիւնը թաւ կարգի մէջ ձգէ ներկայացուած կանոնագիրն ու պիտեմէն դահալէժ դատադրութեամբ ընդունել տալու, Հիւանդանոցի անցելոյն նկարագիրը զանց բռնու. սակայն Փանոսեան Էֆէնտին պիտեց որ եթէ Երեսփոխանութիւնը Տեղեկագիրն ընդունած է, պարտաւոր է ինք ալ իր անձին ու պաշտօնին նկատմամբ եղած ակնարկութեանց նախ պատասխանել. որպէս զի խնդրոյն հոս թեանը և ծագմանը վրայ լաւ տեղեկութիւնն ստանայ Երեսփոխանութիւնը. իսկ եթէ չէ ընդունած, ինք ալ լաւ թեանը տեղը նստի: Իհն Երեսփոխանութեան որոշ.

մանր չէր ձգուած այս առաջարկութիւնը, երբ վիճարանութիւնն սկսաւ տաքնալ. այն պէս որ Սերվիլէն և Փանոսեան էֆէնտիները գէմ առ գէմ խօսեցաւ ելան. մինչև այն աստիճան որ Սերվիլէն էֆէնտին պարտաւորեցաւ առաջարկութիւն ներկայացնել Նրեստի խանութեան թէ, եթէ ինք այսինքն խառն ժողովը մարդ կու թեան և իրաւունց գէմ վարուած է, հրաժարի իր պաշտօնէն այսինքն խառն ժողովէն. իսկ եթէ Փանոսեան փարսեւած է, և եթէ Նրեստի խանական ժողովն ալ պապ կառելի ժողով մ'է, այսպիսի անձ մը պէտք է որ իր մէջ չընդունի, դուրս ընէ. (ընտրած պատժական միջոցներուն խիստ թեթեւն իրեն համար կ'ընդունի) : Եւստ պատասխան կրկնեց Փանոսեան էֆէնտին. և երբ Տեղեկագիրն իր ձեռքը « պատրաստ եմ այս տեսակին առաւել տեսլիւթութիւնները քննելու » կրկնէր. դեռ խօսքը չէր լսնցած, Սերվիլէն էֆէնտին աղաղակեց « դուն ինծի առաջօրէն քեզմէ մայրդ ես, և այն և այն... » Եւս միջոցին ատենապետը ստատիւթեամբ և զայրութիւն ուրեք ելաւ. հոս անձնական կռուի մտաբարէ գէ, ըսելով. միւս կողմէն մի և նոյն միջոցին Ս. Պատրիարքն ալ ոտք ելաւ, և թէ՛ ատենապետ և թէ՛ նախագահ միաձայն հաւանութեամբ ժողովին երկու գլխէն « ատենաք գոյուած է » ձայնը սկսան կրկնել. բայց արձագանք չգտան. վասն զի միւս ժողովականները և մանաւանդ ժողովաւորը՝ որ սկիզբէն մինչև ան ատեն լուսութեամբ հանդիսատես եղած էր, երբ այն միջոցին որ ատենաք գոյ հրատարակեցաւ, այսինքն Նրեստի խանական ժողովը դադարման կամ լուծման մօտ վճիռ արուեցաւ. ժողովաւորն ալ ձայնը բարձրացուց, և սրբազան նախագահը որ առաջ ալ ձեռքն առած էր մեկ նեղ, և գլխանն ալ սաքի երան՝ ցրուելու, տեղերնին նստան. ժողովաւորն ներկայութիւնը մեծ աղղեցութիւն ունեցաւ, և նմանը չտեսնուած յաղթանակ մը կ'ընդունէր :

Եսպէս յանձնարար նախագահ և ատենապետ միաձայն հաւանութեան մէջ մինչև ցարդ տեսնուած չըլլալով, ներկայ գտնուողները ասոր մէջ գաղտնի խորհուրդ մ'ենթադրեցին, մանաւանդ թէ նախորդատարաւորն մը : Ստան զի Ս. Պատրիարքը հինգ տարիէ ի վեր կը նախագահէ աղգային Նրեստի խանական ժողովը և այլ ժողովոյ. մինչև ցարդ թէ Նրեստի խանական ժողովը և թէ Բայը ժողովոյ մէջ բաղմադիմի վիճաբանութիւններ տեսլի ունեցած են, անոնց ամենուն մէջ ինք լուս և մօնը հանդիսատես կ'ըլլար. ինչ զարմա-

նալի բան, ինչ հրաշք որ այն օրը դեռ եղած խօսքերն աղէկ մը չի լուսած, դիւանին ոտք ելնելուն հետ նորին ալեւոր Սրբազանութիւնն առանձնապէս ոտք կ'ելայ. և (ինչպէս բարեկամին մէկը կը հաւատուէ) նախ ինք կ'աղաղակէ, « Ետենապետ ուէ, ատենաք գոյէ » : Եթէ ուրիշ ատեն ալ այսպիսի նախանձանկութեամբ իւր տեսնուած ըլլար նախին Սրբազանութեան վրայ, եթէ մանաւանդ 1866 մարտ 20 ին աղգային Նրեստի խանութեան գէմ գործուած միջոցին այսպիսի նախանձանկութեամբ իւր ցուցրած ըլլար, այն աւելորդ արտաքոյ սովորականին շարժմանը վրայ ոչ որ պիտի դարձնար : Եւս ժողովաւորն « Ետենաք կրկին բացուելէն ետքը ատենապետը աղղարարութիւն բռաւ իւրաքանչիւր երեսփոխանի վիճաբանութեան առհմանէ դուրս չելնելու, և ժողովաւորն ալ որ իբրեւ շոյ ինքը խորհրդան վայրին մէջ ընդունելութիւն դնելը չարաչար չգործածէ, և միջամտութիւն չընէ » : Եղբէրեան Սարգիս էֆէնտին համառօտ բայց աղղու յանդիմանութիւն մ'ըրաւ գլխանին որ աշտուութիւն չը գործածէ վիճաբանող երեսփոխաններու անձնական արժանապատուութեան սահմաններ գծելով, և այն երեսփոխանաց՝ որ վէճը անձնականի դարձնելով պարտաւոր տեղը ժողովոյ կարեւոր ժամերուն խրատեան պատճառ կ'ըլլան. նուե իրաւունք տուաւ ժողովաւորն միջամտութեանը, երբ ժողովոյ ատենանք օրինաւորութիւնը վերնայ և ատենաք անժամանակ գոյուի : Սերվիլէն էֆէնտին դուրս ելաւ : Բայց ժողովը շորունակեց վիճաբանութիւնը, և շիւանդանոցի անցեալ և ներկայ գործոյ ընտելութեան համար Զանձնաժողովոյ համար դադարն քուէարկութիւնն բռաւ : Բնորութիւնն աւարտելէն ետքը Փանոսեան էֆէնտին հաշիւներուն ընտելութեան գործն ալ նոյն յանձնաժողովին յանձնուեցաւ բոլոր երեսփոխանաց, նոյն իսկ խառն ժողովոյ անդամակցութիւնն ունեցող երեսփոխանաց իսկ հոմութեամբը : Եղբէր շաղիր եղիր ս'վ ընթերցող այս կէտին, զի նոյն օրը մեզն հետ ուրիշներ ալ այն բանը դիտեցին, և զարմանօք նկատեցին որ խառն ժողովոյ անդամներէն ալ ձեռք վերցնող, այսինքն ընդունող եղանակ և ընդ հակառակը այսինքն կրկին Բ. Դրան յանձնելու համար ոչ որ հաճութիւն չտեսաւ. ասկէ բնականաբար ինչ կը հետևի. ուրեմն խառն ժողովն ալ եթէ ոչ բոլոր, դէթ մեծ մասամբ Եղբին կամակից են, ի բայ ասեալ Սերվիլէն էֆէնտին, որուն կամքը չիլլցինք իմանալ. զի ինչպէս ըսինք, արդէն մեկնած էր ժողովէն :

Յետոյ Տուրքի յանձնաժողովոյն վրայ խօսք բացուեցաւ որ . ի նշու ի . Դրան գանգատներէ Վղգին համար թէ ստակ չտար . և այլն . և թէ ի նշու ի գանգատներէ մտաւ ի հաւարքէն իր ձեռնարկու ի . Իսոնց պատան խան տուաւ ֆարուանակ պէյ . իրեն նոյն տրոց յանձնաժողովոյն անդամ . թէ բռնի տուրք տանելու կէտը տարածայնութիւն մ'է . և ոչ իրականութիւն . և ասուցի տուր անհնար ըլլալը յայտնի է . Վղգին համար ալ գանգատ և ոչ մէկ կողմէ մը եղած է . իսկ ընտրութիւնը Դ . Դրան միջոցաւ ըլլալուն պատճառ . ընտրելուց ընդունելութեանը համար կարեւորութիւն մ'է . որովհետեւ այսպիսի պաշտօնի մը յանձնառու անձինք խառն ժողովը գեղեցիկացնէր է գտնել . Տուրքի յանձնաժողովը իրեն ազգային յանձնաժողով բոլոր երեսպիսիաններէն միւս ձայնի հաւանութեամբ ընդունուեցաւ . սա պայմանաւ որ Հիւանդանոցի և Պատրիարքարանի անունով միանգամայն նուէր Հաւաքուի . այլ միայն Պատրիարքարանի անունով . ըստ որում Հիւանդանոցի իրեն սեփական եկամուտներն ունի . ինչպէս որ ժողովոյն մէջ Փանոսեան է ֆէնալին խիստ բացարձակ երազով և յայտնի ազդեցութեամբ հաստատուեց թէ թէ զիկէրէ հասնի և Ա . աքքիի պրոկուրները Հիւանդանոցի անունը կ'առնուին . ուստի պէտք է որ անոր յարական . ժողովը այս բացատրութիւն ներքէն գոհ եղած ըլլալով . սրտեց որ Տրոց յանձնաժողովը Վրայ Պատրիարքարանի անունով Խառն ժողովը հաւաքի ժողովուրդէն .

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՅԱՆԹԻՒԹԻՒՆ ՄԸ

Յաղթութիւն մը՝ որ տակնուր հրացանի . շերտաւոր թնդանութիւն և զրահաւոր նաւի ղորութեանց միջոցաւ կ'ընտանուի . պակսի մը . որ հարկերաւոր մարդոց արեամբ կ'ազդուի . այնչափ մեծ արժէք մը չունին . որչափ այն բարոյական յաղթութիւնը . որ բարի զգացմանց արտիւս մտքի կիրթ ակտըմակի միջոցաւ կ'ընտանուի .

Անոր ազդեցութեամբ մէջ ազգային իրաւանց պաշտպան մտքը անցեալ շաբթու քանի մը բարոյական յաղթութիւններ նստացաւ . որոնցմէ մէկն ալ է նաեւ յանուն Փանոսեանի նոր հանգանակութեան մը ձեռնարկութիւնը .

Այս ձեռնարկութիւնը քստ ինքեան այն

քան նշանակութեան արժանի պիտի չլլար . եթէ պարագայներն անոր արժէք և կարեւորութիւն չտային .

Իբրեւ յիշեց որ Ա . Պատրիարք Հոր կրկին կրկին հրաւերներն ու թախանձանքները ինչպէս ապարդիւն եղան .

Իբրեւ յիշեց խառն ժողովոյ բոլոր ճիգը . որ պէս զի հանգանակութիւն մը բանայ . ազգային ծախուց բացը գտնելու համար . և չյաջողիլ .

Իբրեւ ժողովուրդն ստակ տալու համար ժողովրդեան համակրութեան պիտոյքը կը հրատարակուէր մէկ կողմէն . և Փանոսեանի օրով եղած ձեռնառուութիւնը միանգամ ընդ միշտ գիտաւոր ատող մը կը համարուէր միւս կողմէն .

Իբրեւ այս միջոցին յորում Վղգին դէմ յանիւրաբար գանգատ կրլար թէ տակ չտար .

Եւ իսկ ժողովուրդը նոր հանգանակութիւն մը կը բանայ ինքնահրաւեր . ի նպատակ պարտուց Փանոսեան է ֆէնալին . և առաջին անգամ 10 հազար այսքան զընդունար մը կ'ընծայէ անոր ձեռքը .

Այս հանգանակութիւնն ուրիշ կողմանէ ալ նշանակութեան արժանի է . Փանոսեան է ֆէնալին . Հիւանդանոցի մատակարարութեան պաշտօնին մէջ ազգայններէն ձեռնառուութիւն վայելեց . բայց այժմ ոչ միայն Հիւանդանոցի մատակարարութեան պաշտօն մը չունի . որ արուած ստակը աղքատին օրական հացին կարօտութիւնը լեցնելու համար գործածուի . այլ և խառն ժողովոյ Տեղեկագրոյն ալ նախատուած . զրեթէ իրեն նենգող ի . Դրան միջոցաւ հաշիւ տալու հրաւիրում է խառն ժողովին . Սակայն ժողովուրդի իրեն համար անձնուէր աշխատողին և ճշմարիտ ազգասիրին իրական արժանիքը ճանչցած ըլլալով . ականջ չկախեց այն տարածայնութեանց . որոնց լսել թերեւս հաւանական ըլլար . պաշտօնական կերպարանք ունենալուն համար . Ժողովուրդն իր գերագոյն կամքը յայտնեց . իր նոր հանգանակութեամբ . ուրեմն ժողովուրդեան առջև Փանոսեան և խառն ժողով իրենց վճիռն ընդունած են .

Անոր այժմ բաւականաբար սրտաւ խօսքով . կ'անցնի մեր յատուկ շնորհակալութիւնը մատուցանել թէ այն նուիրատու անձանց . որ նոր հանգանակութեան մասնակցած են . և թէ Ա . Կարապետի փարձարանին այն նորատի օրիորդաց . որ իրենց օրական պիտոյից ծախքէն փոքրիկ հանգանակութիւն մը նուիրած էին Փանոսեանի . և թէ այն առաքելին և ազգասէր Տիկնոջ . որ ի նպատակ պարտուց հանգանակու

Թիւն մ'ընել խոտաւայած և յանձն առած է և թէ այն մասնաժողովն որ Բերայի մէջ կազմուած է ինչպէս որ ասուք Մանլ-Քի միջոցաւ հրատարակուած են :

Կը հրաւիրենք բոլոր աղբայինները որ փութան մասնակցելու այս նոր հանգանակութեան ինչպէս վերն ըսինք , այս հանգանակութիւնն ուրիշ աւելի մեծ արժէք մ'ունի . տարիս բարոյական յաղթութիւն մ'է , զոր ժողովուրդը կը կանգնէ , ցուցնելով թէ իր սէրն ու համակրութիւնը վայելողէն իր ձեռնառութիւնն ալ չորկէր . և թէ անօգուտ են ամէն օտարտի միջոցներ :

Հաւատիկ հանգանակող անձանց ցուցակը :

Զօհանէս Էֆէնտի Դժնէկիւլեան	550
Կարապետ Քէմալիկեան	1120
Տ. Բ. անուն անձը	100
Ընձ մը	112
Ը. Բ. անուն անձը	44
Լեւոնի Էֆէնտի Պատմաձեան	44
Ը. Տ. անուն անձը	44
Տ. Մ. Կ. անուն անձը	1120
Զօհանէս Էֆէնտի Նիկամեան	520
Ս. Յ. Յ. անուն անձը	2000
Կ. Գ. անուն անձը	550
Ս. Նանթեան Էֆէնտի	560
Կարապետ Գ. Թ. իւրաքեան Էֆէնտի .	224
Ս. Կ. անուն անձը	100
Ի. Գ. անուն անձը	1120
Ս. Թ. անուն անձը	224
Ս. Ս. անուն անձը	112
Աղաւորեան Զօհանէս Էֆ. (գալֆա)	224
Յ. Բ. անուն անձը	560
Գ. Ս. անուն անձը	112
Գ. Ս. անուն անձը	224
Ե. Բ. անուն անձը	110
Բ. Բ. անուն անձը	220
Լատուր Էֆէնտի Լալոյաձեան	220
Օտքար Էֆէնտի Գրիգորեան	22
Գումար	10286

ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆ

Բարի 18 հինգշաբթի առուր Մանսի մէջ հետեւեալ ծանուցումը կարդացինք , որ խիստ ուշադրութեան արժանի է :

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԾԱՆՈՒՅՈՒՄ

Սրբազան Պատրիարք Հայրը իւր ճերտութիւնը պատճառելով հրաժարականը մատայ

Բ. Գրան : Խառն ժողովն ալ որ աղբայինա-կան ոգւով մինչև ցարդ աղբային գործերը կը վարէր և մեծամեծ խոչնդասներու համբերութեամբ յաղթելով աշխուժիւ գործելէ չվը հատեցաւ . պարտք կը համարէր որ անձնուի-րաբար մինչև վերաքննեալ Սահմանադրութեան գործադրութեան ատեն իւր պաշտօնը շարունակէ , յաղթելով գարձեալ նոյն համբերութեամբ այն արգելքներուն , որ գործերը իրենց մօկերն ալ թէն միայն քննել գիտցողներուն գահալիժ գաւորութեամբք առ ժամանակեայ վարչութեան ասպարէզին մէջ երեւան կ'երևին : Խառն ժողովը չէր յուսար որ համա-րապուտութենէ խուսափելու համար հնարուած թակարգին մէջ հասարակութեան մէկ մասը և ինք հանուր ժողովն ալ մեծ մասամբ բռնուին , և այս կերպով խփբուելով իրենց բարոյական ձեռնառութիւնը զլանան նոյն իսկ աղբային հաստատութիւններէն :

Արդ տեսնելով որ այսպիսի ընդհանրացած անիշխանութեան և անխտահութեան մէջ սոյն պաշտօնը վարելը զանազան կեղակարծ կարծիքներու տեղի կ'առայ , տեսնելով որ անձնուիւրութիւնը սխալ կը մեկնուի , տեսնելով որ աղաղակի թէ և յանիրաւի քան թէ ճշմարտութեան լսել կ'ախորժուի , տեսնելով որ իւր որոշումները չեն յարգուիր , Խառն ժողովը տուաւ իւր հրաժարականը Սրբազան Պատրիարք Հօր , այսու աղբարարութեամբ իմացնելով հասարակութեան որ աճապարեաղբային հաստատութեանց նկատմամբ իր ունեցած աղբային նարտաւորութիւնները գործադրելու 17 արիւլ 1868

Ի Պատրիարքարանում Հայոց

Եւ Ս. Պօլիս անդուգաբ ցանաւ ընդունել ինչպէս կ'երևի , այս հրաժարականը բնական էր Խառն ժողովոյ այն անդամոց , որ երեսփոխան չէին , կամ երեսփոխան ըլլալով արիւլ 12 ի ժողովն ներկայ չէին . ըստ որում անոնք կրնային Երեսփ. ժողովը որոշմանց վրայ դժգոհիլ և հրաժարիլ : Բայց Խառն ժողովն այն անդամները որոնք նոյն օրը մինչև վերջը ներկայ էին , և ժողովն որոշմանց միջոցին իրենց ալ ազատ էին խօսելու և վիճելու . երբ հոն լուտութեամբ և հաճութեամբ ընդունեցին եղած որոշումները . ի՞նչ պատճառ կար ուրեմն որ հինգ օր ետքը կ'երևն հրաժարականն սին տալու : Կամ թէ կրնային նոյն օրը անմիջապէս հրաժարիլ . և Երեսփ. ժողովն ալ անմիջապէս պէտք եղած միջոցը խորհիլ . ի՞նչ

զարմանալի բան, որ հինգ օր ետքը զգալի կ'ըլլայ Լըբեփի ժողովոյ որոշմանց դժուարամար սուբիւնը և կը փութան հրաժարիլ, ու հրաժարականին ալ Ս. Պատրիարքին կուտան. որ անոնցմէ առաջ իր հրաժարող իրն գրած և Բ. Դուռը խրկած էր: Հասկա հասարակութեան հրաւերը կարգաւ ուր դնենք, այն հասարակութեան որ մինչև ցարդ Խառն ժողովոյ և ոչ մէկ հրաւիրանաց ունին չէր դրած. զոր Խառն ժողովն ալ Լըբեփի ժողովոյ մէջ խոստովանեցաւ. այժմ ի՞նչ նկատմամբ հասարակութեան հրաւերը կը կարգան որ ածառարէ աղգային հաստատութեանց նկատմամբ իր ունեցած աղգային պարտաւորութիւնները դործադրելու. այն հասարակութեան որ 4000 ստորագրութեամբ Խառն ժողովոյ մէկ քանի գործոց դէմ բողոք ներկայացուցած էր Լըբեփի սանտուքին, և օրինաւոր վարչութիւն ունեցած էր. այժմ ի՞նչ հարկ կար որ Խառն ժողովն ալ հասարակութեան ներկայացնէ իր հրաժարականը և ոչ Լըբեփի սանտուքին:

Իսկ Ս. Պատրիարք Հօր Հարցնե՞նք արդեօք թէ իր ձերբութիւնը ապրիլ 12էն ետքը հինգ աւուր մէջ զգաց. եթէ այդպիսի դիտում մ'ունենք ի՞նչու ապրիլ 12ին Լըբեփի սանտուքն չ'ներկայացոյց:

Բայց ինչպէս կ'երևի, այս հրաժարականը իրօք հրաժարական չէ. այլ Լըբեփի ժողովոյ դէմ բողոք մ'է. և իրենց պաշտօնին մէջ աւելի ամուր վերահաստատութեան համար ճիգ մը. և կ'իմանամք ալ որ ապրիլ 20 շաբաթ օրը թէ Ս. Պատրիարքը և թէ Խառն ժողովը Բ. Դուռը հրաւիրուելով կրկին հաստատուելու են իրենց պաշտօնին մէջ: Եւ յալըրին հետ գրամական նպատակ խոստման և Լըբեփի ժողովոյ համար դադարման տարաձայնութիւն մ'ալ եղաւ:

Եթէ իրօք Լըբեփի ժողովը գաղբի, ուրեմն վերաքննութեան Զանձնաժողովն ալ դադրած ըլլալու է. ըստ որում անոնց պատրաստելիք Սահմանադրութիւնը Լըբեփի ժողովոյ քննութեանը պիտի յանձնուէր:

Եւ ինչ խօսիլ չենք ուզեր. բայց սա ճշմարտութիւնը կը փութանք խոստովանիլ թէ, 2-3 ամսէ ի վեր Լըբեփի մէջ յազում խնդիրները Բ. Դրան կը ներկայացուին միայն մէկ կողմէն. միջոց չգտնուեցաւ որ միւս կողմէն ալ ներկայացուին. և Լըբեփի իրական ցաւը Կայսերական բարեխնամ Կառավարութեան շնորհիւ բուժէր: Արեւ չ'անգամայստիսի դէպքերու միջոցին, երբեք կողմէն ալ ներկայացուցիչներ ըլլալով, Բ. Դուռն ալ ըստ այնմ ի

րաւունք կ'ընէր. այս անգամ մէկ կողմին անտարբերութիւնը չենք գիտեր թէ մինչև ե՞րբ պիտի տևէ:

Խոհեմութիւն է արտակ և իրաց վախճանը գիտել:

ՊԱՏԻՄԱՐԲԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հատ մարդ կը կարծեն թէ Պատրիարքի իշխանութիւնը երբեմն էր. երբ ոչ ժողովներ և ոչ խորհուրդներ կային. և Ս. Պատրիարքը ըստ հաճոյց և ըստ կամոյց թաքիլ կը գրէր ի Բ. Դուռն, երբ Պատրիարքի հրամանը պէտք թի և բանտ խրկելու չափ կ'աղգէր. իսկ այսօր պատրիարքական իշխանութիւնն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ լոկ կնքատարութիւն մը, ժողովոյ կամ խորհրդոց որոշմանց գործադրութեանը. անոր վրայ որ և իցէ պատասխանատուութիւն մը չկայ, այլ միայն ժողովոյ և խորհրդոց վրայ:

Եթե սխալ կարծիք մ'է. իրաւ է որ պատրիարքական իշխանութիւնը առաջիններուն նայելով այժմ չափաւորուած է. սահմանի մը տակ միայն գործող իր իշխանութիւն մ'է. բայց դարձեալ իբրեւ թուրքաստանի բոլոր Հայոց ներկայացուցիչը և իբրեւ կեդրոնական Վարչութեան նախագահը, բարոյական մեծ աղգեցութիւն մ'ունի. որ ամէն ժողովի և խորհրդի մէջ կրնայ թափանցել, և ամէն բանի մէջ իր կամքը կրնայ գործադրելի ընել:

Կոյտուցանելու մեծ դժուարութիւն մը չկայ. աղգային ամէն խնդրոց և գործոց վրայ պատրիարքական իշխանութեան աղգեցութիւնը յայտնի կ'երևայ. առաջնորդական, գաւառական, տեղական և թաղական, կաթողիկոսական և այլ ամենայն խնդրոց մէջ միշտ պատրիարքի բռնած կողմը յայտնութիւնը չ'հաճ է. մէյմէկ պատճառանքներով ամենատարակ յանցաւորներն արգարացած են, և ամենապիտանիներն ալ գետնէ գետին դարձնուած, (միայն Լիկազա եպիսկոպոսը տակաւին չկրցաւ Պրոքատիկէէն օգուտ բողոքութեան ան ալ այսօր վաղը . . .):

Թողունք ներկայի քննենք անցեալը. ողգային ժամանակակից պատմութեան մէջ Կ. Պօլսոյ աղգային շփոթութեանց քանի մը նշանաւոր թուականներ կը տեսնուին. երբէք շփոթութիւն մը չէ վերջացեր, յազումը մը չէ խաղաղեր, կիրքերը չեն հանգարտեր, մինչև որ ժամանակին պատրիարքն իր աթոռէն վար չէ առնուեր: Կարծեմք որ ատիկա պատմական ճշմարտութիւն մ'է. և ոչ որ է կարող ուրանալ:

Այս ճշմարտութիւնը բաւական է ապագայականութեան թէ, անշուշտ պատրիարքական իշխանութիւնը մէկ մեծ ներգործութիւն և բարոյական ազդեցութիւն մ'ունեցած ըլլալու է, որ շփոթութեանց և յուզմանց վախճան անոր հրաժարականը կը սահմանուի: Որոնք որ այնպիսի ժամանակներու մէջ Պատրիարքականի հետ ի մտայնարարութեան մ'ունեցած են, անոնք փորձով զգացած են անշուշտ պատրիարքի իշխանութեան ազդեցութիւնը. իսկ ժողովուրդը՝ որ շատ անգամ յուզմանց և շփոթութեանց հանգիստաւեցումուած է, այնպէս կարծած է որ պատրիարքը կ'ընդունի կ'երթայ, այսինքն զո՛հ կ'ըլլայ:

Այս թիւը կարծիրը այսօր ժողովրդեան մէջ գրեթէ բնաւ տեղի չունի կրնանք ըսել. վասն զի այսօրուան ազգային խնդրաց մէջ յայտնի կ'երևայ թէ՛ պատրիարքական իշխանութիւնն ինչ մեծ գործեր կը տեսնէ:

Դո՛ւն ինչ որ ալ գործէ, պատասխանատուութիւնը ի. Պատրիարքին վրայ է. վրան զի ի. Պատրիարքը կամ կուտակից է անոնց, կամ անտարբեր: Այժմ անտարբեր ալ է. դարձեալ պատասխանատուութիւնէ չկրնար ազատի. վասն զի իր պաշտօնը արդարութեան և ազգային իրաւանց պաշտպան ըլլալ է, և ոչ անպարէր հանգիստաւեց ըլլալ. իսկ եթէ արդարութիւնն ու ազգային իրաւունքն իր պաշտպանած կողմը կը տեսնէ, ուրեմն կուտակից կը դառնա. ուրեմն պատրիարք և վարչութիւն մէկ կողմ և ժողովուրդ միւս կողմ կը մնան. և այս երկու կուտակիցութեանց դաժար ի. Վրան կ'իյնայ որոնք կ'ընենք է՝ ուղիք ըլլայ Վր. ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ՀԱՅՐԵՆԱՆՈՒՅԸ:

Վասն զի ազգային շփոթութիւնները միշտ երկու կուտակիցութեան մէջ արժարժուած է. մէկ կողմը կը կազմեն Վրէիքն և ի. Վրան առջև նշանաւոր անձինք, և միւս կողմը ժողովուրդը. պատրիարքը որ կողմին ալ կուտակից դառնա. միշտ իր հրաժարականը վճարած է, թէ ժողովրդեան մեծամասնութիւնը և թէ հակառակ կողման՝ թէ և պակասութիւնը ազգեցութիւնը միանգամայն երկխաղալ են պատրիարքութեան:

Վրին իրաւ է. և ահա ասոր համար է որ ըսինք թէ՛ պատրիարք եղող անձը թէ՛ իրաւից և թէ անպարէր ըլլայ, միշտ ազգային շփոթութեանց մէջ ինքզինքը զո՛հ պիտի տայ: Իայց կայ երկու միջոց, որով պատրիարք եղող անձը կրնայ ինքզինքն ազատել, նախ ամէն ջանք ի գործ դնելու է շփոթութեանց՝ առաջին առնելու, մտածելով որ ազգային որ և իցէ շփոթութեան մը վախճանը իր հրաժարականով պիտի կրնա ըլլա. մէյմ' ալ շփոթութեան մը միջոցին, առնէն անհատութիւն մէկ կողմ դնելով, ժողով

վերդեան իրաւանց պաշտպան կանգնելու է. վասն զի անցեալէն օրինակներ կրնայ տեսնել, որ ժողովրդեան կողմը միշտ յաղթող ըլլալէն զատ ժողովրդեան կուտակիցութիւնն ունեցող պատրիարքն իր տեղը հաստատ մնացած է. և եթէ հրաժարած ալ է, ուրիշ մեծ վարձատրութիւն մ'ունեցած է, այն է ժողովրդեան սէրն ու համակրութիւնն և երախտագիտութիւնը, որ հրաժարեալ Պատրիարքին մինչև գերեզմանը և անկէ անդին ալ կը տեսնէ. ահա յայտնի օրինակ, հոգեւոյն Յակոբ պատրիարքը: Իսկ ամիրայից կամ էֆէնտիից կուտակիցութեան հրաժարեալ պատրիարքի մը համար մնացած փառքը նոյն խմբէն իսկ երբեմն անարդարութիւն կրեն է. և եթէ ի. Վրան ամառական ապրուստի մը մէջ միտթարութիւնն ալ չունենայ, շատ ու շատ դժբաղդ կ'ըլլայ անոր վիճակը:

Պատրիարքներն իբրեւ բարձրաստիճան եկեղեցականներ, պարտաւոր են նաև այս երկու միջոցները ճշգիւ գործադրել. իբրեւ հովիւ հայր է ժողովրդեան, և անոր յաւիտեաց ապահով պիտի ըլլայ, անոր իրաւունքն ունակին ընել պիտի չտայ. և իբրեւ Վրիստոտի պաշտօնեայ միշտ խաղաղութիւն և սէր պիտի քարոզէ ժողովրդեան. գրգռեալ և յուզեալ կուտակիցութիւնները պիտի հաշտեցնէ. աստուածութեան արմատանալուն բնաւ տեղի պիտի չտայ: Երգ Պողոս պատրիարքը սրճափ պատասխանատուութեան տակ կը գտնուի, երբ առաջին Քաղ. ժողովին մէջ տիրած անհամաձայնութեան լոկ հանգիստաւեց կեցաւ, մինչև որ մէկ կողմն ինկաւ. երբ Վ. Քաղ. ժողովին մէջ ծագած անհամաձայնութեան ի սկզբան հանգիստաւեց և ասոր մէկ կողմին համամիտ յուսուցաց ինքզինքը. երբ 1866 մարտ 20 ի պետական հարուածին անտարբեր կեցաւ. երբ ազգային իրաւանց պաշտպան չկանգնեցաւ. երբ երեք անգամ խառն ժողովից կազմութեան օժանդակ դառնաւ. երբ Հիւանդանոցի խղճալեայ փեար. Ա թուականին վրայ անտարբեր նստաւ. երբ ժողովրդեան հանրագրին արժանաւոր ընդունելութիւն չըրաւ. երբ վերջապէս այժմ Նրեպիտոնական ժողովի լուծման և դադարման ալ նպատաւոր կը գտնուի. . . և այլն և այլն:

Այժմ յայտնի կ'երևի թէ Պատրիարք և ժողով մէկ կողմ, իսկ ժողովուրդն ալ միւս կողմ կեցած են:

Այժմ Պողոս պատրիարքը Վրէին մէջ առաջադրութեան և շփոթ ծագած առաջին օրէն իբրեւ պատրիարք և իբրեւ հոգեւոր հովիւ, առնէն հնարք հնարէր ասորաձայնութեանց առ

ընեն առնելու, և ատելութիւնը բառնայու. եթէ յուզմանց միջոցին իսկ ժողովրդեան ցաւը զգար, և անոր իրաւանց պաշտպան կանգնէր. այսօր ոչ արդի վիճակին մէջ կ'իյնար Աղբը և ոչ ալ իր արժանապատուութեանը նախապահը մը կը թողար. եթէ ժողովրդեան իրաւանց հաւառակ կողմին ազդեցութեամբը պատրիարքա կան աթոռէն իջնէր, սակայն բոլոր Հայոց երախտագէտ սրտերուն մէջ մեծ տեղ մը պիտի բռնէր: Պօղոս պատրիարքը կը կարծէ՞ որ այժմեան Արեւմտիստանութիւնը յաւելելով, կարող պիտի ըլլայ ուրիշ Արեւմտիստանութեան մը նախագահելու...

Այս տողերը, վիպէ Տէր, մեծ ցաւով գրած ենք. ոչ միայն Աղբին ըրած ժամանակի մեծ կորստեան համար, այլ և Պօղոս սրբազանի արժանապատուութեանն իսկ նըկատմամբ...

Իսկ ի՞նչ հնար կը մնայ ժողովրդեան, պատրիարքական իշխանութեան այս ազդեցութիւնը չափաւորելու: Ոմանք կը կարծեն թէ աշխարհական անձի մը պատրիարքութիւնը կամ ազգայնականութիւնը աւելի նուազ վտանգաւոր է. այս կարծիքն ունեցողները թող լաւ ուշադրութեամբ քննեն այժմեան անցքերը. եկեղեցականի մը անձին վրայ եղած իշխանութիւնըն աւելի մերձաւոր և համակիր կը գտնուի ժողովրդեան. քանզի իբրեւ Քրիստոսի պաշտօնեայ՝ ժողովրդեան հետ ուրիշ տեսակ յարաբերութիւններ ալ ունի. շատ վտանգաւոր է այն անձին իշխանութիւնը, որ իր իշխանութեան տակ գտնուողներուն հետ որ և իյցէ յարաբերութեամբ կախում չունի:

Մենք ուրիշ առաջարկութիւն մ'ունինք: Որովհետեւ ազգային ամէն շփոթութիւնը, ինչպէս ըսինք, պատրիարքաց անտարբերութենէն կամ կուսակցութենէն կը ծնանին. որովհետեւ սրտաբարքները սովորաբար ազդեցութեան տէր անձանց աւելի հակամէտ են քան ժողովրդեան. և որովհետեւ պատրիարք մը հրաժարեցնելու համար շատ դժուարութիւններ կան. ուստի կառավարիչներ որ Վահմանադրութեան մէջ այս դժուարութեանց առջին առնելու միջոցներ սահմանուին: Մեզի պատշաճ կը թուի սահմանել թէ, Պատրիարք ամէն երկու փութ անգամ մը ազգային խորհուրդ լուծման հետ իր պաշտօնէն զտրել, և երեսփոխանութիւնէն իրին ընտրել: Այս կերպով մեծ օգուտներ ձեռք կը բերենք. պատրիարքները կը ստիպեն Աղբին և ժողովրդեան համար աշխատիլ, որ և իյցէ կուսակցութեան ոչ գործիք կ'ըլլան և ոչ անոնց

մասնաւոր ազդեցութեանը կապաւինին: Աղբին մէջ շփոթութեանց և յուզմանց դէմը կ'առնուի, և ուրիշ անգամ մ'եւս այսպիսի անօգուտ խնդրոց համար ժամանակ չկորսուիր:

Եթէ առարկուի թէ Աղբը կարողութիւն չունի ամէն երկու տարին անգամ մը պատրիարք փոխելու. կը պատասխանենք որ, եթէ փոխելը հարկ տեսնուի, անոր մնալուն հետ Աղբին ընելիք կորուստը թող բազմապատուի այն 60-70 հազար զուրուշին հետ, որ նոր նստող պատրիարքի մը համար Վրան ծախք է: Եւս կը յուսանք որ եթէ հոգ տարուի, այդ ծախքն ալ կրնայ շատ չափաւորիլ: Կան այսպիսի ծախքեր, որոնք կայսերական կառավարութեան կամայը համաձայն չեն. անոնք մասնաւորաց կը պատկանին և ոչ արքունի գանձուն. այդպիսի ծախքերը ղեղձել կամ վերցունել շատ դիւրին բան է: (Սրինակի համար, կը լսենք որ այժմ Պատրիարքին ամէն անգամ ի. Գուռն երթալու համար առ նուազն 4-500 զուրուշ ծախք կ'երթայ բաց ի կառքէ և ձիէ. այս ստակը Քափու քէհեատիին միջոցաւ անոր կը արուի եղեր. ո՞վ որոշէր է և ո՞ր կանոնի համեմատ...

Պատրիարքի ընտրութեան մասին ուրիշ կարեւոր կէտ մ'ալ կայ. ոչ միայն եպիսկոպոսներ այլ և վարդապետներ (այլ և բահանայներ) պէտք է որ ընտրելի ըլլան: Բացառել չենք ուղեր երկարօրէն. բայց աս ալ խիստ կարեւոր կէտ մ'է արժանաւորութեան յարգ տալու համար:

Ընցեալ չորեքշաբթի օրը Ս. Պատրիարք հօր կողմէն առ Սեծ. Համաձեռնան Սարգիս Էֆէնտին գիր մը գրուած ըլլալը կը լսենք. գանգատելով Սանդու մէն, որ տակաւին ազգային խնդրոց վրայ կը խօսի. վստահ քանի մ'օր յառաջ տարածայնութիւն երաւ թէ այս մասին արգելք եղեր է Սանդու մէն:

ՏՅՈՐ ԷՍ = ԽՍԲԱԳԻՐ

ՍՏԵՓԱՆ Պ. ՊՕՂՈՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻ ՀԵՆՏԻՍԵԱՆ